

DE AMERIKAANSE ACCOUNTANTSVERKLARING

door Drs A. J. F. Reyn

In het Juninummer van deze jaargang besprak Drs D. E. Beutick ¹⁾ de door het Committee on Auditing Procedure van het American Institute of Accountants uitgegeven serie „Statements on Auditing Procedure”.

Deze Statements beogen het veranderde standpunt van de Amerikaanse accountants ten aanzien van de wijze van beroepsuitoefening tot uiting te brengen, om zodoende op een doeltreffende manier de belangen van de beleggers te beschermen. Zoals immers bekend zal zijn werd bij de Federal Securities Act van 1933 voor bepaalde bedrijven accountantscontrole verplicht gesteld, met de doelstelling waarborgen te scheppen voor de beleggers, voor wie het van bijzonder belang werd geacht te zijn, af te kunnen gaan op de door de maatschappijen gepubliceerde jaarstukken.

In de Federal Securities Act zijn o.a. verschillende bepalingen opgenomen met betrekking tot de wijze waarop de accountant zijn verklaring moet formuleren. Met ingang van 1 Maart 1941 werden deze bepalingen ingrijpend veranderd, zodat het van belang is na te gaan in hoeverre deze voorschriften, welke immers een afspiegeling zijn van de heersende beroepsopvatting in Amerika, overeenstemmen met of afwijken van de hier te lande gevestigde meningen ten aanzien van de accountantsverklaring.

In de Statements of Auditing Procedure No. 5 en 6 wordt deze materie uitvoerig besproken.

Hieronder volgt eerst de letterlijke inhoud voor de gewijzigde F.S.A., betrekking hebbende op de accountantsverklaring:

“Rule 2-02 Accountants' Certificates

“(a) Technical requirements

“The accountant's certificate shall be dated, shall be signed manually, and shall identify without detailed enumeration the financial statements covered by the certificate.

“(b) Representations as to the audit.

“The accountant's certificate (I) shall contain a reasonably comprehensive statement as to the scope of the audit made including, if with respect to significant items in the financial statements any *auditing procedures* generally recognized as normal have been omitted, a specific designation of such procedures and of the reasons for their omission; (II) shall state whether the audit was made in accordance with generally accepted *auditing standards* applicable in the circumstances; and (III) shall state whether the audit made omitted any procedure deemed necessary by the accountant under the circumstances of the particular case.

“In determining the scope of the audit necessary, appropriate consideration shall be given to the adequacy of the system of internal check and control. Due weight may be given to an internal system of audit regularly maintained by means of auditors employed on the registrant's own staff. The accountant shall review the accounting procedures followed by the person whose statements are certified and by appropriate measures shall satisfy himself that such accounting procedures are in fact being followed.

“Nothing in this rule shall be construed to imply authority for the omission of any procedure which independent accountants would ordinarily employ in the course of an audit made for the purpose of expressing the opinions required by paragraph (c) of this rule.

¹⁾ M.A.B. Juni 1947 blz. 202 e.v.

“(c) Opinions to be expressed.

“The accountant’s certificate shall state clearly:

“(I) the opinion of the accountant in respect of the financial statements covered by the certificate and the accounting principles and practices reflected therein;

“(II) the opinion of the accountants as to any changes in accounting principles or practices, of adjustments of the accounts, required to be set forth by rule 3-07;

and

“(III) the nature of, and the opinion of the accountant as to, any significant differences between the accounting principles and practices reflected in the financial statements and those reflected in the accounts after the entry of adjustments for the period under review.

“(d) Exceptions.

“Any matters to which the accountant takes exception shall be clearly identified, the exception there to specifically and clearly stated, and, to the extent practicable, the effect of each such exception on the related financial statements given.

“Rule 3-07. Changes in Accounting Principles and Practices.

“If any significant change in accounting principles or practice, or any significant retroactive adjustment of the accounts of prior years, has been made at the beginning of or during any period covered by the profit-and-loss statements filed, a statement thereof shall be given in a note to the appropriate statement, and, if the change or adjustment substantially affects proper comparison with the preceding fiscal period, the necessary explanation.”

The foregoing action shall be effective March 1, 1941.

Alvorens deze wettelijke voorschriften te bespreken is het nuttig nog enkele voorafgaande opmerkingen te maken.

1) Een onderscheid moet worden gemaakt tussen de accountantsverklaring welke men aantreft in het aan commissarissen of aan aandeelhouders gerichte rapport en de accountantsverklaring zoals deze kan worden aangetroffen in de gepubliceerde jaarstukken.

In het algemeen propageren de Nederlandse accountants in het laatst bedoelde geval de enkele handtekening en in het eerste geval een min of meer uitgebreide verklaring, uitgaande van de veronderstelling dat de controle tot een goedkeurende verklaring zonder voorbehoud aanleiding heeft gegeven. De Amerikaanse verklaring, waarop de bovenstaande wettelijke voorschriften van toepassing zijn, moet nu vergeleken worden met de enkele handtekening van de Nederlandse accountants, aangezien beide bedoelen een verklaring te geven welke in het publieke verkeer (in de ruimste zin van het woord) gebracht moet worden. Hier stuit men dus al direct op het eerste verschil tussen de Nederlandse en Amerikaanse verklaringen. Bij de eerste de enkele handtekening, bij de tweede een min of meer uitgebreide verklaring.

In het hiernavolgende komen wij echter nog uitvoerig op dit verschil terug.

2) In ons land bestaat er ten aanzien van de accountantscontrole geen wettelijke regeling. Deze zou moeten inhouden op welke wijze de accountants hun werkzaamheden dienen uit te voeren en onder meer moeten aangeven op welke wijze zij hun verklaringen zouden moeten redigeren. In deze leemte wordt echter voorzien door de bepalingen van de regle-

menten van arbeid van de uit particulier initiatief ontstane accountantsverenigingen, waarvan die van het N.I.v.A. de belangrijkste plaats inneemt. Aangezien het nieuwe reglement van arbeid ook bepalingen inhoudt met betrekking tot de accountantsverklaringen menen wij een vergelijking te kunnen treffen tussen deze bepalingen en Amerikaanse wettelijke voorschriften.

3) Het is van belang er op te wijzen, dat het probleem van het afgeven van een accountantsverklaring in Amerika iets anders ligt dan hier te lande. In Amerika is accountantscontrole bij bepaalde bedrijven verplicht door de wet voorgeschreven: de accountant *moet* dus altijd een verklaring afgeven, ook al zou deze geen goedkeuring inhouden. In Nederland vindt de accountantscontrole plaats op initiatief van de gecontroleerden zelf, die van mening zijn, dat zij o.m. ten behoeve van het maatschappelijke verkeer het fiat van een accountant nodig hebben. Indien de accountant op grond van zijn onderzoek geen goedkeurende verklaring zou kunnen afgeven staat het de gecontroleerde nog altijd vrij dan maar van een verklaring af te zien onder het motto: beter geen verklaring dan een afkeurende. Dit is dan ook de reden waarom in Nederland de afkeurende verklaring bij gepubliceerde jaarrekeningen practisch niet voorkomt. De Nederlandse accountants kennen de afkeurende verklaringen voor de jaarrekening niet, terwijl de Amerikaanse collega's voor de moeilijkheid staan, dat, indien het onderzoek niet naar bevrediging heeft kunnen plaats vinden omdat bepaalde administratieve gegevens ontbraken of omdat bepaalde controle-technieken niet konden worden toegepast, zij tot *formulering van een afkeurende verklaring* moeten komen, welke de Nederlandse accountants niet kennen. Naar onze mening zit hierin de kern van de oorzaak waarom bv. in Rule 2-02 (b) zulke uitgebreide voorschriften zijn gegeven.

4) Hoewel niet onmiddellijk ter zake doende, is het merkwaardig te constateren dat de belangrijkste oorzaak, welke aanleiding heeft gegeven tot de wijziging van de voorschriften inzake de accountantsverklaringen, nog is te vinden in de nasleep van de beruchte fraude bij Mc Kesson & Robbins. In het rapport ²⁾ over deze opzienbarende zaak wordt o.a. het volgende gezegd:

„it appears to us that the following principles should be adopted respecting the form and content of accountants' certificates in order to avoid possibility of confusion in the future.

„The work done should be described as the auditor sees fit and any desired information concerning the accounts may be stated. While we do not think that each audit step should necessarily be set forth, it is to be hoped that really descriptive language will be used as distinguished from a standard form based upon procedures set forth in a bulletin neither of which is referred to in the certificate. While the road is left clear to the auditor to describe in his own language what he has done and what he has found, we suggest one positive requirement in this connection. The certificate should state as part of the description of the scope of examination every generally recognized normal auditing procedure which has been omitted and the reasons for the omission.

„We believe that, in addition to the present expression of opinion that the company's position and results of operations are fairly presented by

²⁾ Blz. 434—435 Report of Investigation. In the Matter of Mc Kesson & Robbins. Inc. te verkrijgen bij Superintendent of Document, United States Government Printing Office, Washington, D.C.

the accounts, the accountant should certify that the examination conducted was not less than that necessary in order to form the foregoing opinion. This statement may well replace the one generally in use certificates prior to the present hearings in which the only reference to the examination in the opinion paragraph was in the words "based upon such examination" or "subject to the foregoing" following "In our opinion". Besides not definitely stating whether the examination was sufficient in scope, these words would seem to incorporate all prior references to the examination in the preceding paragraphs the certificate and base the auditor's opinion there upon without specifically stating whether those references were purely descriptive or in the nature of exceptions. Exceptions to the scope of the audit or to the accounts should be expressly so stated in the same sentence as the certification as to the scope of the audit and the opinion as to the accounts, respectively. Exceptions may be incorporated by reference in such sentences but must be specifically designated as "exceptions". If any required information has been withheld by the client or access to records denied these facts should, of course, be treated as exceptions.

"We said above that the auditor should certify that the examination was not less than the required minimum of accepted practice both as to procedures and the manner of their application. While accountants may not be able to certify as to the correctness of the figures appearing on the financial statements in the sense of guaranteeing or warranting their correctness but can merely express their opinion with respect to them, we do think they can and should certify that the examination, on which their opinion as to the financial statements was based, was at least equal professional requirements".

Hieruit blijkt dat men in de toekomst verwarring en misleiding wil vermijden: de belegger moet weten waar hij aan toe is. Daartoe is het nu nodig, zo meent het rapport, dat de accountant in zijn verklaring duidelijk aangeeft tot hoever zijn controle zich heeft uitgestrekt (scope of examination).

Tegen deze mening, welke o.i. nogal naief aandoet, zijn de volgende bezwaren aan te voeren. In de eerste plaats zal een uitlegging van de draagwijdte van het onderzoek, zelfs indien deze bestaat uit een opsomming van de controletechnieken welke achterwege zijn gelaten, de belegger (tenzij deze toevallig deskundig is) geen uitsluitsel kunnen geven omtrent de mogelijke gevolgen van het nalaten van de desbetreffende controles.

Met name is de invloed, welke deze omissies in het onderzoek op het beeld van de jaarrekening kunnen uitoefenen, niet te bepalen. In de tweede plaats lijkt het ons een bezwaar, dat deze uitleggingen in de accountantsverklaringen voor de belegger tot verwarring aanleiding kunnen geven. Zodra de verklaring van jaar tot jaar hetzelfde blijft, is dit bezwaar gering, doch indien in een bepaald jaar een afwijking van de gebruikelijke terminologie wordt geconstateerd, weet de belegger niet meer waar hij aan toe is. Genoemde afwijking kan zonder enige noodzaak een te klein of te groot vertrouwen wekken. Recapitulerend zouden we kunnen zeggen dat het eigenlijke *doel* van de verklaring, nl. het geven van een oordeel omtrent de juistheid van de balans- en de verlies- en winstrekening, met uitwijdingen over de wijze waarop gecontroleerd is, voorbij wordt geschoten.

De belegger zal slechts weinig belangstelling tonen voor het middel

waarmede het doel is bereikt, ook al omdat hij de deugdelijkheid van het middel niet kan beoordelen: hij heeft slechts belangstelling voor het doel en dat is in dit geval: is de verklaring goedkeurend of niet?

Thans zullen wij overgaan tot summiere bespreking van de hierboven beschreven wettelijke voorschriften:

Deze voorschriften zijn te splitsen in vier groepen:

- 1) voorschriften met betrekking tot de technische vereisten waaraan de verklaring moet voldoen. (a)
- 2) voorschriften met betrekking tot de draagwijdte van de verrichte controle. (b)
- 3) voorschriften met betrekking tot het oordeel van de accountant over de gepubliceerde stukken. (c)
- 4) het voorbehoud. (d)

De voorschriften genoemd onder ad 1 geven ons geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

ad 2. In het kort komen deze voorschriften er op neer, dat de accountant moet verklaren dat de controle heeft plaats gevonden op grond van de normale en noodzakelijke "auditing procedures" en "auditing standards".

Indien een dergelijke „procedure" is weggelaten moet de accountant nauwkeurig aangeven datgene wat de „procedure" inhoudt en waarom deze is nagelaten.

In de bespreking van deze voorschriften door het Committee wijst men er op dat scherp onderscheiden moet worden tussen auditing procedures en auditing standards.³⁾

Met het laatste begrip wordt bedoeld de eisen waaraan een accountantscontrole moet voldoen. Bv. bij waardering van de goederenvoorraad is het een vereiste dat de accountant zich er van overtuigd, dat de prijzen in het gegeven geval juist zijn. Het zijn nu de auditing procedures, die hem de middelen verschaffen om tot die overtuiging te komen. Bv. door vergelijking met inkoopfacturen, marktnoteringen, kostprijs-kaarten e.d.

De auditing standards geven dus een antwoord op de vraag aan welke eisen de accountantscontrole moet voldoen, terwijl de auditing procedures de controletechnieken zijn om deze eisen te verwezenlijken. Het eigenaardige is nu, dat juist ook ten aanzien van die controletechnieken (auditing procedures) mededelingen in de verklaring worden geëist, nl. in het geval dat er procedures zijn weggelaten. Zoals wij reeds hebben opgemerkt is het aanwezig zijn van deze voorschriften waarschijnlijk gevolg van de omstandigheid dat men de accountant de weg wil wijzen indien hij niet tot een volkomen goedkeurende verklaring kan komen. Het is immers duidelijk dat in geval van een goedkeurende verklaring deze mededelingen overbodig zijn. Het doel is bereikt (volkomen accountantscontrole) en de wijze waarop dit doel werd bereikt zal de belegger volmaakt onverschillig zijn, afgezien van het feit dat hij niet kan beoordelen of die middelen wel juist geweest zijn. Indien nu jaar in jaar uit dezelfde accountantsverklaring wordt gegeven, dan vervult deze eigenlijk dezelfde functie als de enkele handtekening, en tot zover behoeft tegen een dergelijk ingeburgerde verklaring geen bezwaar te bestaan. De moeilijkheden komen echter indien in een bepaald jaar een andere redactie komt. Nu kan een dergelijke gewijzigde redactie gevolg zijn van:

1) het feit dat de accountant kenbaar wil maken, dat hij voor de juistheid van de cijfers ten aanzien van bepaalde onderdelen niet instaat.

³⁾ Statement No. 6 blz. 46.

2) het feit dat de accountant niet alle vereiste procedures heeft toegepast maar nochtans van oordeel is dat de controle volkomen is en dat hij de verantwoordelijkheid voor de cijfers kan aanvaarden.

In beide gevallen eisen de besproken wettelijke voorschriften een beschrijving van de procedures en de reden van hun weglating in de verklaring, en in beide gevallen wordt het doel, dat de verklaring uiteindelijk beoogt, niet bereikt.

In het eerste geval nl. is de kans groot dat een groter vertrouwen wordt gewekt dan gerechtvaardigd is, aangezien de leek de draagwijdte van de nagelaten procedures niet kan beoordelen. In het tweede geval wekt de veranderde redactie een te gering vertrouwen of ten minste verwarring, omdat de belegger-leek, meent dat de wijziging betrekking heeft op een gewijzigde verantwoordelijkheid van de accountant, hetgeen zoals verondersteld werd juist niet het geval is. Onze conclusie moet dus zijn dat de voorschriften genoemd onder (b) I, II en III voor de accountant wel de gelegenheid openen om de draagwijdte van zijn controle te beschrijven, doch dat met deze beschrijving het uiteindelijke doel, nl. waarborgen voor de belegger te scheppen opdat deze weet waar hij aan toe is, niet wordt bereikt. Integendeel, door deze voorschriften wordt het er voor de belegger niet eenvoudiger op, en het ware te wensen dat deze voorschriften niet al te letterlijk toegepast zullen worden, met name in de gevallen genoemd onder 2.

Vervolgens vinden we onder b, dat in de accountantsverklaring ook de nodige aandacht moet worden geschonken aan het systeem van „internal check”.

Onder het begrip „internal check” wordt blijkbaar ook begrepen het geval dat deze interne controle door een interne accountant wordt verricht. Voorgeschreven wordt dat de externe accountant in elk geval de controlepunten welke een oordeel (zie c) vragen niet mag overlaten aan de interne accountant.

Wat in dit gedeelte van de voorschriften opvalt zijn twee dingen. In de eerste plaats wordt geen onderscheid gemaakt tussen het bestaan van een interne controle zonder meer en een interne controle, welke wordt uitgeoefend door de interne accountant in dienst van het gecontroleerde bedrijf. Beide vallen blijkbaar onder het begrip „internal check”.

In de Nederlandse opvattingen wordt er een onderscheid gemaakt tussen het bestaan van een interne controle zonder meer en het aanwezig zijn van een interne accountant. De taak van de externe accountant kan in het ene geval namelijk verschillend zijn van die in het tweede geval. De Amerikaanse voorschriften kennen dit onderscheid niet, hetgeen tengevolge heeft dat in vele gevallen een onvolkomen onderzoek zal plaats vinden.

De taak van de accountant is nl. in beide gevallen dezelfde, hetgeen naar onze begrippen zou neerkomen op het feit dat in het eerste geval (alleen interne controle) niet een volkomen controle plaats vindt. Het tweede belangrijke punt is dus dat uit deze voorschriften blijkt dat de Amerikaanse accountant nog steeds niet een naar Nederlandse begrippen volkomen controle toepast. Nu wil het ons voorkomen dat een en ander niet al te ernstig moet worden opgevat. Een belangrijk aantal van de bedrijven alwaar verplichte accountantscontrole is voorgeschreven behoren tot de grote bedrijven, welke veelal een interne accountant in dienst zullen hebben. Het feit, dat de voorschriften onder b) practisch alleen spreken over hetgeen gedaan moet worden indien er een interne account-

tant is wijst o.i. ook al in deze richting. Niettemin blijft de leemte voor de overige gevallen bestaan, terwijl het bovendien nog een vraag blijft in welke mate de Amerikaanse accountants van de arbeid van hun collega's-interne accountants gebruik maken in verband met de totale verantwoordelijkheid welke zij uiteindelijk tegenover het publieke verkeer dragen. Bovendien blijft het algemene bezwaar gelden, dat het opnemen van een en ander in de accountantsverklaring een nadelige invloed zal uitoefenen op de gewenste duidelijkheid en klaarheid van de verklaring.

ad 3. De bepalingen onder c hebben betrekking op het oordeel, dat de accountant over de jaarstukken moet uitspreken.

De accountant moet duidelijk mededelen of hij een goedkeurende of een afkeurende verklaring geeft. Speciale aandacht wordt geschonken aan het feit dat er veranderingen in „accounting principles” kunnen zijn. De accountant moet in een dergelijk geval (bv. wijziging in de waardering van een bepaald actief) duidelijk aangeven, welke invloed deze verandering heeft op de jaarstukken, opdat een doeltreffende vergelijking met voorafgaande jaren mogelijk blijft. Met deze voorschriften kunnen wij ons geheel verenigen, zij het dan dat een scherpe bepaling zoals deze in artikel 9 lid 1 van het R.v.A. van het N.I.v.A. voorkomt, ontbreekt. Wel zouden wij ons hier kunnen afvragen waarom in het R.v.A. een bepaling zoals deze onder (c) II en III voorkomt, ontbreekt.

Naar onze mening wordt zulks opgevangen door het reeds aangehaalde artikel 9 lid 1, dat immers zegt: „de leden zijn gehouden de uitkomst van hun arbeid op zodanige wijze mede te delen, dat in het verband van de aard en van de vorm der mededeling een juist beeld van die uitkomst wordt verkregen”.

Blijven wij bij ons voorbeeld van de gewijzigde waarderingsmaatstaf dan geeft de verlies- en winstrekening alleen een juist beeld indien de door de gewijzigde waardering ontstane winsten of verliezen afzonderlijk onder een rekening „bijzondere baten” of „lasten” zouden worden opgenomen. Indien dit het geval is zou vergelijking met de voorafgaande jaren zeer wel mogelijk blijven.

ad 4. Onder (d) is een voorschrift vervat met betrekking tot het voorbehoud. Het voorbehoud moet duidelijk worden omschreven terwijl de draagwijdte ervan moet worden aangegeven, zodat de mogelijke invloed op de jaarstukken is vast te stellen.

Art. 11 lid 2 van het R.v.A. schrijft voor dat gebruik moet worden gemaakt van de woorden „onder het voorbehoud”.

Aangezien deze bepaling in de Amerikaanse regeling ontbreekt, blijft het bezwaar bestaan dat een wezenlijk voorbehoud toch weer zo geredigeerd kan worden, dat de accountantsverklaring de indruk wekt van een volkomen goedkeurende verklaring.

Tenslotte volgt hieronder de standaardverklaring zoals deze door het Committee wordt aanbevolen:

We have examined the balance-sheet of the XYZ Company as of Februari 28, 1941, and the statements of income and surplus for the fiscal year then ended, have reviewed the system of internal control and the accounting procedures of the company and, without making a detailed audit of the transactions, have examined or tested accounting records of the company and other supporting evidence, by methods and to the extent we deemed appropriate. Our examination was made in accordance with generally accepted auditing standards applicable in the circumstances and included all procedures which we considered necessary.

In our opinion, the accompanying balance-sheet and related statements of income and surplus present fairly the position of the XYZ Company at Februari 28, 1941, and the results of its operations for the fiscal year, in conformity with generally accepted accounting principles applied on a basis consistent with that of the preceding year.

Zoals reeds is opgemerkt is tegen een dergelijke standaardverklaring, in het algemeen, het volgende aan te voeren:

- 1) zolang de verklaring van jaar tot jaar dezelfde blijft, is er geen overwegend bezwaar, doch indien er afwijkende redacties komen, worden dergelijke verklaringen onduidelijk, met name of men nu te doen heeft met een goedkeurende of met een afkeurende verklaring.
- 2) zelfs indien de redactie altijd ongewijzigd zou blijven valt er op een bezwaar te wijzen. De accountantscontrole geschiedt anders in onderscheiden landen en in verschillende tijden. Een standaardverklaring geldt slechts voor een bepaalde periode, zodat na het verstrijken van die periode de verklaring niet meer past op de wijze waarop gecontroleerd is en op de eisen welke dan aan de accountantscontrole worden gesteld. De in de Engelse verklaring voorkomende uitdrukking „as shown by the books of the company” is hiervan een sprekend voorbeeld.

Bovendien heeft in het bijzonder de Amerikaanse verklaring, zoals in het voorgaande reeds is besproken, nog de volgende bezwaren:

- 3) een opsomming van de door de accountant verrichte werkzaamheden behoort in een accountantsverklaring niet thuis: de wijze waarop het doel bereikt wordt, is irrelevant. Dit doel, nl. het geven van een duidelijk inzicht aan de belegger zal op deze wijze niet worden bereikt.
- 4) de „internal check” neemt in het Amerikaanse accountants onderzoek een te grote plaats in. In vele gevallen betekent een dergelijk steunen op de interne controle een onvolkomen onderzoek.
- 5) de regeling van het voorbehoud is niet voldoende. In vele gevallen zal de verklaring geen duidelijk uitsluitsel geven of men te doen heeft met een volkomen goedkeurende verklaring of met een goedkeurende verklaring met een voorbehoud.

INTERNATIONAAL BELASTING DOCUMENTATIEBUREAU

door Prof. Dr P. J. A. Adriani

In de aflevering van September 1946, deel XX, p. 230 deed de Redactie enige mededelingen over het Intern. Belasting Documentatiebureau, gevestigd te Amsterdam Herengracht 196. Het slot was de mededeling, dat ik als directeur van dat Bureau in één der volgende nummers meer uitvoerig op het doel en het werk van dat Bureau zal terugkomen. Sedert zijn er al weer vele „volgende nummers” van het M.A.B. verschenen en nog heb ik aan de belofte niet voldaan. 't Is (ook!) met opzet, dat ik gewacht heb, omdat het me beter leek de ontwikkeling eens even aan te zien. Thans durf ik gerust verklaren, dat het Bureau zijn plaats in het maatschappelijk leven veroverd heeft en dat ook het buitenland een intensief gebruik maakt van de daar verzamelde gegevens.

Het is niet mijn bedoeling hier een verslag te geven van de werkzaamheden van het Documentatiebureau. Ik wil alleen iets mededelen omtrent de werkwijze, van hetgeen bereikt is, van de plannen voor de e.v. toe-